

СТАБІЛЬНЕ ФУНКЦІОНУВАННЯ НАФТОГАЗОВОГО КОМПЛЕКСУ – ГОЛОВНА ЗАПОРУКА ЗМІЦНЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

ВОРОНІН Яків Геннадійович - кандидат юридичних наук, докторант Харківського національного університету внутрішніх справ

УДК 551.131

В статті розглянуто сучасне становище розвитку нафтогазового комплексу, його значення в укріпленні національної безпеки України. Визначено шляхи удосконалення організаційно-правових основ функціонування українського нафтогазового комплексу в сучасних умовах.

Ключові слова: національна безпека, нафтогазовий комплекс, розвиток, Україна, енергетична безпека, євроінтеграційні процеси, правові акти, паливно-енергетична система.

Важливою складовою економічного розвитку України є добре налагоджена її паливно-енергетична система, яка у визначальній мірі забезпечує як належне функціонування усіх інших галузей, так і ступінь добробуту населення. У свою чергу нафтогазова галузь – головна складова паливно-енергетичного комплексу України, запорука незалежності держави. Саме від стану справ у нафтогазовому комплексі значною мірою залежить рівень розвитку суспільства та якість життя українців [1]. Адже, природний газ та нафтопродукти – це не тільки тепло в оселях і електроенергія, а ще й мінеральні добрива, машинобудівна продукція, сільськогосподарське виробництво, транспорт. І у кінцевому рахунку – стабільна робота нафтогазової галузі визначає місце країни на світовій економічній арені, її значення як енергетичної домінанти.

Тому на сьогоднішній день забезпечення стабільної роботи нафтогазового комплексу та енергетична безпека є одними із

визначальних факторів національної безпеки України. Відповідно, перспективи розвитку цієї галузі мають бути предметом постійної уваги і турботи уряду країни, науковців, всього суспільства загалом. За останні роки нафтогазова галузь нашої країни пройшла декілька етапів своєї реформації в нових ринкових умовах, головними досягненнями якої є [2, с. 14]: структурна перебудова НАК «Нафтогаз України», що є провідним підприємством паливно-енергетичного комплексу; залучення інвестицій у нафтову і газову промисловість; безперервне забезпечення потреб побутових та промислових споживачів у паливно-енергетичних ресурсах; а також надійний транзит газу та нафти до країн Центральної та Західної Європи.

Але є і певні проблеми. Так, в Україні відсутня національна комплексна енергетична політика, має передбачити визначення і ухвалення на державному рівні пріоритетних напрямків та шляхів прискореного розвитку нафтогазової галузі, механізмів подолання загроз національним інтересам у сфері енергетики, державне регулювання і контроль взаємовідносин між виробниками, постачальниками і споживачами енергетичних ресурсів з метою гарантування необхідного рівня енергозабезпечення та національної безпеки держави. Окрім цього, на сьогодні, ми маємо надмірну залежність нашої країни від імпорту енергоносіїв, недиверсифікованість маршрутів їх постачання, недостатність використання

власного енергетичного потенціалу [2, с. 17], уповільнені темпи впровадження новітніх технологій, збільшення викидів у навколишнє природне середовище. Зрештою, – це ті фактори, які, на жаль, не сприяють формуванню енергетично ефективної системи та знижують конкурентоспроможність нашої країни на світовому ринку. Такий стан справ змушує заново оцінити значення впливу нафтогазового комплексу на рівень забезпечення життєво важливих інтересів України, визначити його місце у стратегічних пріоритетах політики національної безпеки, механізмів реалізації енергетичної політики. Успішне вирішення цих завдань можливе за умови дієздатності державної влади, налагодженої взаємодії між усіма державними та громадськими інституціями в ході реалізації Програми економічних реформ на 2010–2014 роки «Зможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава» [3, с. 2].

В юридичній науці дослідженням питань національної безпеки, правових засад функціонування такої важливої сфери життєдіяльності держави як нафтогазовий комплекс України присвячені праці Ю. Бойко, А. Гетьман, М. Данилюк, О.М. Джужа, І. Діяк, М. Ковалко, В. Ліпкан, А. Марченко, Ю. Пахомов, Г. Пономаренко, В. Саприкін, Т. Сердюк, ряду інших вчених. Але, незважаючи на серйозність наукових розробок та вагомий внесок, що зробили вказані вчені у теорію функціонування нафтогазового комплексу, на сьогодні існує потреба узагальнення теоретичних положень та практичних висновків щодо визначення пріоритетності українського нафтогазового комплексу в зміцненні національної безпеки держави. В наслідок чого, метою статті є розгляд сучасного стану, тенденцій та перспектив розвитку нафтогазового комплексу України, а також визначення шляхів підвищення його ефективності в умовах посилення процесу інтеграції України до європейського енергетичного ринку.

Національна безпека України визначається як стан захищеності життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства та держави за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне ви-

явлення, запобігання і нейтралізація внутрішніх та зовнішніх загроз національним інтересам у всіх сферах державного управління при виникненні негативних тенденцій до створення потенційних або реальних загроз і є необхідною умовою збереження та примноження матеріальних і духовних цінностей [4, Ст.1].

Забезпечення національної безпеки ґрунтується на засадах правової демократичної держави і здійснюється на підставі норм Конституції України, Закону України «Про основи національної безпеки України» від 19 червня 2003 року, інших правових актів та визнаних Україною міжнародних договорів і угод за умови пріоритетності національних інтересів, необхідності своєчасного вжиття заходів, адекватних характеру і масштабам загроз цим інтересам.

Як визначає В. Ліпкан, національна безпека України має три взаємозалежні рівні: безпека людини (громадянина), безпека суспільства та безпека держави [5, с. 35]. Пріоритетність вказаних рівнів, на думку Г. Пономаренко, визначається дією багатьох зовнішніх і внутрішніх факторів суб'єктивного та об'єктивного, зокрема, характером суспільних відносин, політичною системою, економічним укладом, станом зовнішніх зносин з іншими країнами [6], ступенем розвитку інститутів громадянського суспільства і іншими чинниками. Побудова системи забезпечення національної безпеки повинна здійснюватись і контролюватись лише державою на основі розроблених наукових положень та встановлених нормативно-правових норм.

Зазначимо, що нагальним завданням політики національної безпеки є захист таких життєво важливих національних інтересів України як створення конкурентоспроможної, соціально орієнтованої ринкової економіки і забезпечення зростання рівня життя і добробуту населення. Досягається це шляхом проведення виваженої державної політики відповідно до прийнятих доктрин, стратегій, концепцій і програм, у тому числі, й у політичній і економічній сферах [7, с.82]. Ухвалена у 2007 році Стратегія національної безпеки України [8] відповідно до законодавства визначає за-

гальні принципи, пріоритетні цілі, завдання і механізми захисту життєво важливих інтересів особи, суспільства і держави від зовнішніх і внутрішніх загроз. Так, метою Стратегії є формування сприятливих умов для реалізації інтересів громадян, суспільства і держави, дальшого поступу України як демократичної держави із стійкою та зростаючою ринковою економікою, що керується європейськими політичними й економічними цінностями, в якій розвиток економічного сектору є запорукою незалежного, суверенного і демократичного розвитку України [8].

Вітчизняна економіка є частиною світового ринку, що глобалізується, і це найбільш помітно на його енергетичній складовій. Тенденції світової енергетики тією чи іншою мірою позначаються, зокрема, на нафтогазовому комплексі України, основною метою функціонування якого є: забезпечення потреб національної економіки у вуглеводнях – поточних і перспективних, у надзвичайних ситуаціях, а також ефективне використання власних запасів нафти і газу. Ця мета досягається комплексом заходів економічного, науково-технічного та правового характеру, активною «енергетичною дипломатією».

Важливим завданням функціонування нафтогазового комплексу є розробка запасів нафти і газу, збереження за Україною функцій транзитної держави між країнами-постачальниками та країнами-споживачами енергоносіїв, створення розвинених систем магістральних газо- та нафтогонів. Лише в ефективному використанні потужностей існуючої нафтогазової галузі та її розвитку мають бути зацікавлені споживачі природного газу як в Україні, так і в Західній Європі, оскільки це дає змогу стримувати зростання цін, зокрема на голубе паливо, порівняно з будівництвом нових магістралей. Реалізація перспективних напрямів розвитку нафтогазового комплексу залежить від багатьох чинників, тому потрібно глибоко і всебічно опрацьовувати рішення, які приймаються у цій сфері, адже хибні можуть призвести до серйозних негативних наслідків.

Внаслідок чого, найбільш впливовими факторами, що формують енергетичну сфе-

ру України та впливають на рівень національної безпеки держави, можна визначити такі [9, с.112]:

— наявність ресурсів палива, їх обсяги, вартість палива і економічна доцільність використання того чи іншого виду;

— забезпечення міжнародних екологічних стандартів і вимог, які висуває суспільство та інші держави до держави-виробника палива;

— реалізація політики енерго- та ресурсозбереження;

— вимоги забезпечення національної безпеки та розвитку економіки держави для максимального зменшення негативного впливу можливих зовнішніх і внутрішніх економічних та політичних подій.

Але, Україна є привабливою для нафтогазодобувних країн не тільки як транзитер енергоресурсів, а як і їх істотний споживач. І визначальною є їх вартість у точці споживання. Ціна на газ та нафтопродукти сьогодні значною мірою є не ринковою, а політичною. Так, зокрема, в українській економіці частка природного газу надто висока з поміж інших видів енергоносіїв. Витрати його на душу населення в 1,5 рази більші, ніж у середньому в Європі. Загалом, потреби України у нафтопродуктах до 2030 року оцінюються у 27,1 млн. тон і визначатимуться темпами приросту продукції в окремих галузях економіки, зокрема, в агропромисловому секторі, збільшенням парку легкових автомобілів, а також зростанням вантажоперевезень. Цікаво, що тенденції у світовому споживанні енергоресурсів залежать від змін у чисельності населення і темпів економічного зростання, особливо тих країн, що розвиваються. Якщо, населення планети у 1830 року становило 1 млрд. осіб, у 2005 р. – 6 млрд., то вже у 2030 році очікується, що кількість землян сягне 8 млрд. А отже, як оцінюють експерти, збільшення споживання вуглеводнів зростатиме ще вищими темпами: нафти – на 2,4%, природного газу – на 2,3% щорічно. До 2030 року прогнозується збільшення використання нафти на 60% – від нинішнього рівня; споживання природного газу в світі зросте майже вдвічі і становитиме 5 трлн. м³ на рік. В Україні у 2030 р. прогнозується ви-

користання 49,5 млрд. м³ газу на рік [10, с.7]. Загалом нафтогазовий комплекс України має достатній ресурсний, матеріальний, кадровий, науково-технічний потенціали.

Стабілізація ситуації на внутрішньому ринку нафти і нафтопродуктів можлива в основному завдяки зрівнянню внутрішніх цін на нафтопродукти зі світовими та створенню конкурентного ринку. Здійснити це можна поступово, з розробкою нормативних документів функціонування нафтогазового комплексу, жорстку фінансову дисципліну, науково-обґрунтованої програми дій державних органів, забезпеченням певних преференцій іншим галузям економіки для широкого використання високоефективних енергозберігальних технологій.

Слід зауважити, що більше половини світових ресурсів природного газу припадає на Росію, Іран. Частка нафти і газу в енергетичному балансі країн Європи у 2006 році перевищила 60%: газу – 23,5%, нафти – 37,5%. В Україні на душу населення споживається майже у півтора рази більше газу [2, с.13], ніж у середньому у країнах Західної Європи, та у США. Забезпечити потреби країни у природному газі передбачається за рахунок збільшення майже у півтора рази власного видобутку, тобто завдяки прискореному освоєнню ресурсів нафти і газу, особливо у південному регіоні країни, ефективнішої розробці запасів цих енергоносіїв, видобутку частки природного газу за межами країни і його імпорту.

Українська газотранспортна система – друга в Європі за потужністю після російської. Ми маємо найбільші в Європі підземні газосховища. Пропускна здатність вітчизняної газотранспортної системи спроможна задовольнити на найближчу перспективу потреби країн Західної Європи у газі. Ефективність функціонування газотранспортної системи можна підвищити впровадженням нових технологій. Так, сьогодні науковці інтенсивно розробляють технології видобутку газу з газових гідратів. Зокрема, поклади голубого палива у гідратах на шельфі Чорного моря оцінюються у 8 трлн. м³. Актуальним питанням є заміщення нафтопродуктів стиснутим

природним газом. Розроблені різні типи застосування стиснутого природного газу на транспортних засобах, у сільськогосподарських машинах та стаціонарних двигунах внутрішнього згоряння [11, с.25]. У світі (Аргентина, Бразилія, Італія, Єгипет) заміщення рідких моторних палив стиснутим природним газом набирає високих темпів. Причинами, які спонукають країни до широкого використання стиснутого газу як моторного палива, є зменшення залежності від імпорту нафти, екологічні переваги природного газу, а також економічні фактори.

Розвиток газотранспортної системи України стимулюється збільшенням споживання газу Центральною та Західною Європою, необхідністю залучення для цього природного газу із країн Прикаспійського регіону. Слід зауважити, що розвиток національної системи можливий в рамках газотранспортного консорціуму. Багато років ведеться дискусія стосовно доцільності створення такого консорціуму та участі в ньому нашої країни. Вважаємо, що він потрібен Україні, але за умови реалізації у багатосторонньому форматі. У цьому випадку перевагами участі є: 1) підвищення прозорості управління; 2) будівництво нових газогонів; 3) залучення вітчизняних фахівців до міжнародних газових проєктів.

Альтернативою є зменшення споживання газу. Реалізація такого завдання пов'язана з докорінними змінами у виробництві, транспортуванні та споживанні електричної енергії, залученням нетрадиційних джерел енергії та широким впровадженням енергоощадливих технологій. Збільшення власного видобутку вуглеводнів пов'язане, в основному з ще не розвіданими запасами газу і нафти. Найперспективнішими регіонами для пошуків є Азово-Чорноморський шельф та Дніпровсько-Донецька западина, де потенційні ресурси вуглеводнів освоєні лише на 3%. Звісно, власний видобуток газу здатний задовольнити потреби лише на 30%, але він дуже важливий, адже дає змогу державі бути незалежною від інших країн, і забезпечити власне населення газом за сприятливими цінами.

З погляду енергетичної безпеки як складової національної безпеки України найважливішим завданням є диверсифікація джерел та шляхів надходження нафти і газу. Питання щодо нафти розв'язується простіше, оскільки у басейні Чорного моря її у достатній кількості можна отримати з різних джерел та існує транспортно незалежний шлях постачання нафтопродуктів на ринок України. У цьому контексті важливо виробити стратегію розвитку нафтопереробної промисловості та цінову політику з метою регулювання ринку нафтопродуктів.

У постачанні природного газу Україна нині, на жаль, цілком залежить від Російської Федерації. І хоча головним пріоритетом України і надалі залишається збереження статусу постачальника 80% російського газу до Європи, перспективною метою є створення нових можливостей для експорту газу з Центральної Азії до Європейського Союзу, а також збереження у державній власності магістральних нафто- і газотрубопроводів відповідно до Закону України «Про трубопровідний транспорт» [8]. З погляду ресурсних і транспортних можливостей диверсифікація імпорту голубого палива пов'язана з необхідністю будівництва потужних газогонів з Ірану або Туркменістану в обхід території Росії. Наприклад, можливі маршрути постачання газу в Україну з Ірану через територію Туреччини і Чорне море.

Стратегія розвитку України в нафтогазовому комплексі в перспективі має бути спрямована на досягнення таких цілей: створення сприятливого правового і політичного середовища для реалізації інвестиційних проектів в галузі нафтопереробки, нафто транспортування і модернізації; створення привабливого інвестиційного клімату для роботи приватних компаній в нафтогазовій сфері; збільшення власного видобутку нафти і природного газу; розширення газо- і нафто транспортних можливостей на території України для постачання енергоносіїв з Росії, Казахстану, Туркменістану до Європи; забезпечення довгострокових резервів нафти і газу для попередження кризових ситуацій; зміц-

нення енергетичного суверенітету, диверсифікація імпорту енергоносіїв; стабільність законодавчої і нормативно-правової бази, насамперед, щодо оподаткування, видобутку і торгівлі нафтою і газом; відповідність енергетичної політики цілям Європейської енергетичної хартії; приведення нафтогазового комплексу у відповідність до європейських нормативів; забезпечення сталого постачання газу, нафти і нафтопродуктів, приріст інвестицій у галузі та відрахувань до бюджетів усіх рівнів; розробка концепції стимулювання розвитку нафтогазового комплексу, яка включатиме визначення сталих і економічно обґрунтованих рентних платежів і тарифів на транспортування та продаж нафти й газу; забезпечення конкурсності та прозорості видачі ліцензій на видобуток нафти і газу з одночасним посиленням контролю за виконанням умов ліцензій.

Отже, виходячи з життєво важливих національних інтересів та з метою забезпечення розвитку і модернізації нафтогазового комплексу, запровадження ефективної системи енергозабезпечення і енергозбереження Україна повинна:

— зменшити критичну залежність від єдиного на сьогоднішній день джерела імпорту енергоносіїв, диверсифікувати шляхи і джерела їх постачання;

— розпочати перехід до енергозберігаючої моделі національної економіки;

— зміцнити енергетичне співробітництво та координацію енергетичної політики з Європейським Союзом;

— будувати співробітництво з Росією, країнами Центральної Азії, іншими партнерами в енергопостачанні на основі довготермінових, прозорих, взаємовигідних домовленостей на принципах Європейської Енергетичної хартії.

Таким, чином гарантування стабільності у нафтогазовому комплексі, який забезпечує більше половини національного споживання енергетичних ресурсів, є ключовою умовою національної безпеки держави. Для цього держава має створити зрозумілі, прозорі і однакові для всіх норми та правила постачання нафти і газу, удосконалити діяльність державних органів та

АНОТАЦІЯ

В статті розглянуто сучасний стан розвитку нафтогазового комплексу, його значення у зміцненні національної безпеки України. Визначені шляхи покращення організаційно-правових засад функціонування українського нафтогазового комплексу в умовах сьогодення.

SUMMARY

The article considers the current state of development of oil and gas industry, its importance in strengthening the national security of Ukraine. Identified ways to improve the institutional framework of functioning of the Ukrainian oil and gas industry in today's environment.

нафтогазових компаній, запровадити правові, організаційні, та економічні стимули для розвитку всього нафтогазового комплексу України.

Література

1. Про реформування нафтогазового комплексу України : Указ Президента України від 25.02.1998 р. № 151/98 // Урядовий кур'єр від 05.03.1998. – 1998.
2. Ковалко М. П. Проблеми нафтогазового комплексу України / М. П. Ковалко. – Л. : УНГА, 2009. – 36 с.
3. Гербст Дж. Значення енергетичних реформ для євроінтеграції України / Гербст Дж. // Вісник НГСУ. – 2004. – № 4 – С. 2–4.
4. Про основи національної безпеки України : Закон України від 19.06.2003 р. № 964-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 39. – Ст. 351.
5. Ліпкан В. А. Поняття та зміст національної безпеки / В. А. Ліпкан // Право України. – № 9. – 2003. – С. 35–37.
6. Пономаренко Г. О. Управління у сфері забезпечення внутрішньої безпеки

держави : адміністративно-правові засади : моногр. / Г. О. Пономаренко. – Х. : Вид. ФО-П Вапнярчук Н.М., 2007. – 448 с.

7. Циганов В. В. Національна безпека України : посіб. / В. В. Циганов. – К. : НАВСУ, 2004. – 223 с.

8. Про Стратегію національної безпеки України : Указ Президента України від 12.02.2007 р. № 105/2007 // Офіційний вісник України. – 2007. – № 11. – С. 7. – Ст. 389.

9. Державне управління : європейські стандарти, досвід та адміністративне право / [В. Б. Авер'янов, В. А. Дерещ, А. М. Школик та ін.]; за заг. ред. В. Б. Авер'янова. – К. : Юстиніан, 2007. – 288 с.

10. Бурлака В. Г. Диверсифікація поставок нафти в Україну / В. Г. Бурлака // Діловий вісник. – 2007. – № 2. – С. 7–9.

11. Загородський В. О. Адаптація газотранспортної системи України до норм єдиного європейського газового ринку / В. О. Загородський // Вісник НГСУ. – 2005. – № 2 – С. 24–27.